

En kvinde i Berlin

Kvinden som krigsbytte Af Bo Torp Pedersen

”En kvinde i Berlin” er en vigtig film om et tabulagt kapitel af historien om Anden Verdenskrig. Den røde Hærs erobring af Berlin ved krigens slutning medførte ikke blot det nazistiske diktators fald, men også voldtægt og overgreb på talløse kvinder – i alle aldre – der blev betragtet som et rimeligt krigsbytte for sejrherrene.

I 1959 udkom for første gang – anonymt – en kvindelig journalists dagbog fra disse sidste dage af krigen i Berlin og de første dage af en tvetydig fred. Bogen blev negativt modtaget i Tyskland af to ganske forskellige grunde: For nogle var den udtryk for en skamløs degradering af tyske kvinder, for andre en ligeså skamløs bagvaskelse af Den røde Hær. Især i DDR var skildringen af den ’beskidte’ krigsafslutning helt ’umulig’, for her skulle Sovjetunionen til enhver tid hilses helt idealiseret som befrierne. Begge indvendinger er urimelige, men først i 2003, da bogen blev genudgivet, blev den og dens vidnesbyrd anerkendt også i Tyskland selv. Forfatteren er stadig anonym, men bogen er ikke mindre sand af den grund, og nu er den altså forsøgt omsat til film.

Filmen koncentrerer sig om at vise ’den beskidte krig’ i al dens gru og med alle dens paradokser. De kvinder, der overlever, lever hele tiden i frygten for nye overgreb og pludselig død. Filmen udmaler ikke unødigt eksempler på overgreb, brutalitet og fornedrelse; tværtimod er filmen så diskret, at vi nok forstår, men ikke oplever gruen særlig stærkt. Når vi ser øjeblikke af sær munterhed eller positivt samvær, er det dog ofte med en fornemmelse for, hvor hurtigt den situation kan vende til rædsel og død. I denne beskidte krig er kvinderne de nederste i en pyramide af ofre.

For den tyske befolkning er der tale om ren og skær overlevelseskamp i Berlins ruiner: Hvordan skaffe en smule at spise, så man kan udstå hungeren? Hvordan undgå eller i det mindste overleve de sovjetiske soldaters vilkårlige overgreb? For kvinderne synes det eneste udvej at være i én eller anden forstand at ’acceptere’ overgrebene. De bliver en slags tvangsprostituerede. For den sejrende, hævnerrige sovjethær er alt berettiget krigsbytte, også kvinderne, og filmen lader betegnende én af soldaterne udbryde, i en blanding af forundring og begejstring, at Berlin er ét stort bordel. Det er bare at tage for sig af alt og alle.

Filmen gør det ikke let at bevare et primitivt sort/hvidt billede af den brutale krigsafslutning, og filmen slutter sig således til den nye, klarsynede historie-skrivning (f. eks. Antony Beavor, Norman Davies) og andre personlige vidnesbyrd (f. eks. Wolfgang Leonhard). Nu er det ikke tom koldkrigs-retorik, nu er det begrundet, at Sovjetunionen ikke kun i al hæderlighed ville befri verden for det nazistiske diktatur, ’fascismen’; Stalin ønskede også at erobre så meget som muligt af Europa og ikke mindst at erobre Berlin, inden Vestmagtens tropper nåede frem. I denne krigsafslutning blev ingen skånet. Sovjetiske soldater blev ’pisket’ frem og blev ’kanonføde’ i Den røde Hærs forcerede fremstød – ikke fordi det var strengt nødvendigt, men fordi den politiske taktik var overordnet både den militære strategi og hensynet til tabstallene.

Også på tysk side råder tvetydigheden. Hovedpersonen selv er en tvetydig skikkelse. I en kort prolog ser vi journalisten som ét af disse ’letlevende’, privilegerede mennesker, der nyder tilværelsen, mens

det går godt for den tyske hær i angrebskrigen mod det øvrige Europa. Hvad mere er, hun synes i filmen ikke at nå den erkendelse, som f. eks. Traudl Junge (Hitlers sekretær, jfr. "Das Untergang") nåede, nemlig at hun burde have indset sandheden langt tidligere. Her er der ingen epilog, som udtrykker nogen form for selverkendelse. Her går vi direkte fra 'det søde liv' til kampen for overlevelse i ruinerne – og forlader hovedpersonen igen ligeså abrupt.

Filmen gør det ikke let at moralisere over den historie, der fortælles. Vil man bebrejde kvinderne, at de på forskellig måde simpelt hen forsøgte at overleve? Skulle det være moralsk 'bedre' at tage sit eget liv og vælge en form for martyrolle end at gøre alt for at overleve og dermed tage del i det efterfølgende samfundsliv? Man kan heller ikke forenklet moralistisk 'forsvare' eller 'anklage' de sovjetiske soldater, som havde bevidnet den tyske hærs uhyrlige overgreb på deres familier, venner osv., og derfor bærer på et dybt raseri mod den tyske nation, et raseri som kan bryde ud i primitiv hævntørst. Men man kan anklage hærledelsen og den politiske ledelse, fordi den ikke greb ind, men nærmest opmuntrede til overgrebene.

Hvis filmen har et budskab ud over selve det at skildre den beskidte krig i al dens sammensatte grusomhed, må det være dette, at én uret, én syndflod af overgreb, ganske vist kan forårsage en ny syndflod af overgreb og uret, men dem retfærdiggør ikke den nye uret. Den del af den tyske befolkning, der efter at have lidt under nazismen og nazismens krig også mod sit eget folk kom til at opleve en ny undertrykkelse bag kommunismens jerntæppe, erfarede kun lidelse – ikke retfærdighed.

Et særligt diskussionspunkt vedr. filmen er den kvindelige hovedpersons forhold til den sovjetiske officer Andrej. Anonyma vælger som overlevelsestrategi at søge en højtstående militærpersons beskyttelse; overgiver hun sig til ham og hans behag, slipper hun måske for noget værre og for alle mulige andres overgreb. Det minder om noget af det, man kan læse i Somaly Mams selvbiografi, "En kvindes pris", hvor denne tapre kvinde, der blev solgt og voldtaget allerede som barn, i kampen for at

overleve tvangsprostitutionen accepterer at blive en udenlandsk mands ejendom. Historien om Anonyma og Andrej virker umiddelbart plausibel; desto mere overraskede det mig efter at have set filmen at læse, at den er en fiktion – uden belæg i bogen, tildiget for filmen.

Instruktøren Max Färberböck begyndte – som så mange – aktuelle tyske filminstruktører med kriminalfilm for TV. Men i 1999 instruerede han den opsigtsvækkende biograffilm "Aimée & Jaguar" (1999) om to kvinders kærlighed under Anden Verdenskrig. Den generelt høje kvalitet af de seneste års tysk film gør, at vi tager det som en selvfølge, men det er det jo ikke, så derfor skal det nævnes: "En kvinde i Berlin" er godt håndværk, professionelt arbejde, både når det gælder billederne af Berlins ruiner, og når det gælder de mange udmærkede skuespillere i små som i større roller. Som fortælling undergår filmen dog ikke en unødvendig monotoni og stilstand i enkelte samtale- og samværsscener, hvor der virkelig ikke siges eller gøres noget, som bringer fortællingen videre. Selv om vi har at gøre med et førstehånds vidnesbyrd om den beskidte, men nødvendige krig, er filmen blevet en smule for pæn – indholdsrig og interessant, men en mindre intens oplevelse end f.eks. "Die Flucht: Verlorene Heimat" (instr. Kai Wessel, 2007).

Filmfakta

Anonyma, eine Frau in Berlin – Tyskland 2008 – Instr.: Max Färberböck – Manus: Max Färberböck og Catharina Schumann efter Anonymas dagbog – Medv.: Nina Hoss (Anonyma), Jevgenij Sidikhin (Major Andrej Rybkin), Irm Hermann (ældre enke med stor lejlighed), Rüdiger Vogler (Eckhart, intellektuel), Ulrike Krumbiegel (Ilse Hoch, kone med barn og mand), Rolf Kanies (Friedrich Hoch, ægtefælle), Stella Kunkat (Lenchen Hoch, barn), Jördis Triebel (Bärbel Malthaus, smuk ung blond kvinde), Roman Gribkov (Anatol, 'charmør'), Juliane Köhler (Elke, overklassekvinde), Samvel Muzjikijan (Andropov), Viktor Zjalsanov (majorens adjutant fra Mongoliet), August Diehl (Gerd, Anonymas forlovede) – 131 min. – Biografpremiere d. 26/6 og på DVD d. 3/11 2009 – Till. f. børn over 15 år – Udlejning/pressebilleder © Scanbox

Links vedr. filmen

<http://www.kulturkapellet.dk/filmanmeldelse.php?id=620>
<http://www.philm.dk/Movie/Detail?id=1415>
<https://www.nytimes.com/2009/07/17/movies/17woman.html>
<http://www.artechock.de/film/text/kritik/a/aneifr.htm>

Links vedr. realhistorien og bogen

<http://berlinkvinde.blogspot.com/>
<http://www.historie-online.dk/nyt/bogfeature/kvindeiberlin.htm>

Spørgsmål til overvejelse og diskussion

1. Hvad betyder historien om Andrej og Anonyma isoleret set for billedet af kvinderne og for billedet af soldaterne i filmen?
2. Hvordan skal man forstå Andrejs 'forflytning' til sidst i filmen?
3. Berettiger et overordnet rigtigt mål (her: nedkæmpelse af nazismen) alle midler (her: kvinder som krigsbytte for sejrherrene), og hvordan kan man vurdere, hvad der er berettigede midler?
4. Gælder det altid om at overleve, som Anonyma mener, og hvem afgør, hvordan man overlever, og hvornår prisen er acceptabel eller for høj?
5. Hvordan kan vi – om muligt – bryde de onde cirkler, hvor ét sæt af overgreb giver grobund for andre, nye overgreb, og så fremdeles?